

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

KATEDRA ZA STARU POVIJEST

KONTINUITET NASELJENOSTI ŽUMBERKA

OD PRAPOVIJESTI DO KASNE ANTIKE

-DIPLOMSKI RAD NA STUDIJU POVIJESTI-

Mentor: prof. dr. sc. Boris Olujić

Student: Stanko Gudelj

Zagreb, rujan 2015. godine

Sadržaj

1.	Uvod	1
2.	Geografsko-geološki pregled	2
3.	Povijesni pregled	4
4.	Prapovijest.....	7
4. 1.	Kameno doba	8
4. 2.	Brončano doba.....	9
4. 3.	Željezno doba	14
4.4.	Budinjak	16
5.	Antika	20
5.1.	Gornja Vas.....	26
6.	Žumberačka baština danas – predstavljanje u znanstvenoj i široj javnosti	29
7.	Zaključak	33
8.	Summary	34
9.	Popis literature.....	36
10.	Slike	44

1. Uvod

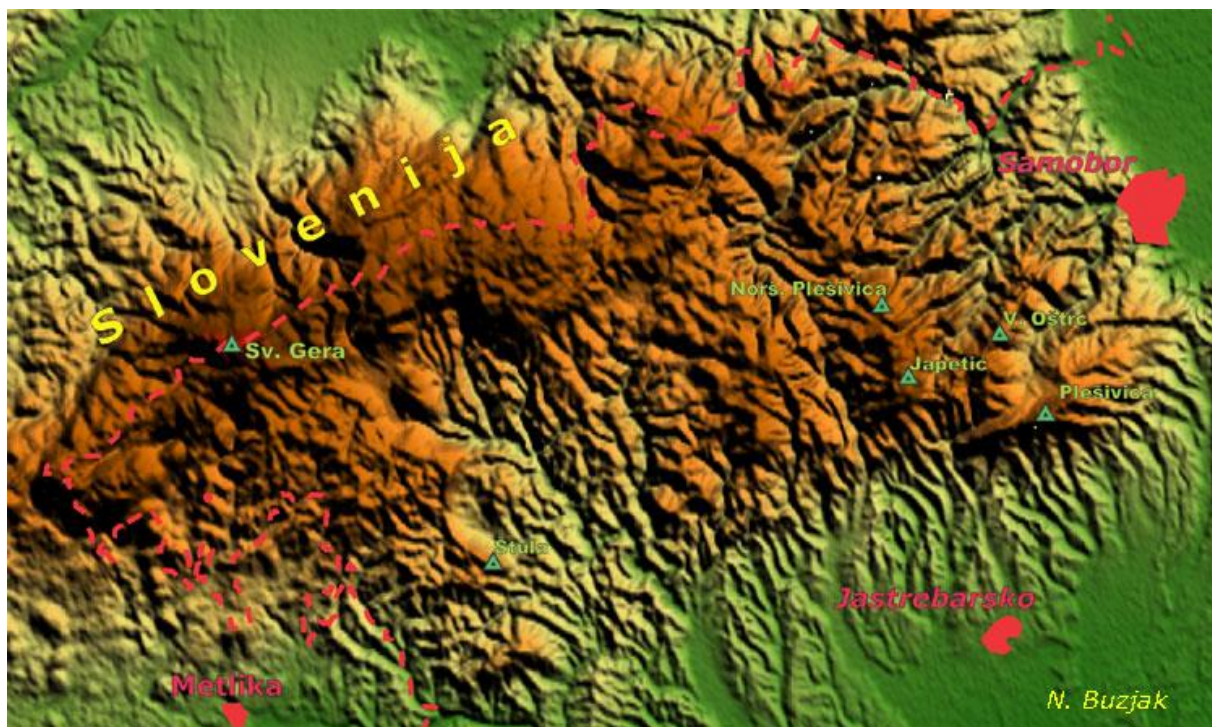
Danas rijetko i neravnomjerno naseljeno, područje Žumberka u davnoj je prošlosti bilo dom mnogih plemena čija se prisutnost tek u novije vrijeme počinje otkrivati i sustavno bilježiti. U ovome sam radu želio prikazati povijest naseljavanja Žumberka od prapovijesti do antike i kontinuirano naseljavanje u tom razdoblju, koje prestaje s turbulentnim događajima srednjeg vijeka.

Uvodni dio rada prikazuje geološke i geografske karakteristike Žumberka koje su pogodovalе razvoju naseljenosti na tom području, a zatim slijedi povijesni pregled u kojemu sam u kratkim crtama prikazao uzroke naseljavanja i raseljavanja pojedinih plemena i naroda. Iako je vezano uz razdoblje srednjeg vijeka, ovdje sam smatrao prikladnim objasniti i etimologiju riječi Žumberak. Nekoliko sam riječi posvetio istraživanju brojnih nalazišta i artefakata iz tog razdoblja, koja su se počela sustavno istraživati tek 1980-tih godina.

Glavni dio rada sastoji se od prikaza arheoloških lokaliteta do kojih se došlo arheološkim iskapanjem ili slučajnim nalazom. Na osnovu tih saznanja može se zaključiti o kontinuitetu života i gustoći naseljenosti na tom području.

U završnom dijelu rada nastojao sam objasniti kako su civilizacijske prilike uvjetovale naseljenost pojedinih dijelova Žumberka.

U posljednjem dijelu osvrnuo sam se na revaloriziranje i predstavljanje nalazišta i artefakata ne samo znanstvenoj nego i široj javnosti, što bi moglo donijeti gospodarski polet i ojačati svijest o važnosti očuvanja kulturne baštine.

Slika 1. Geografski prikaz Žumberačkog gorja

2. Geografsko-geološki pregled

Žumberak, planinski masiv na hrvatsko-slovenskoj granici, nalazi se u zapadnom dijelu središnje Hrvatske, u Zagrebačkoj županiji. Područje Žumberka omeđeno je velikim vodotocima Save, Kupe i Krke, čijim dolinama prolaze ključni europski prometni pravci između središnje Europe i europskog jugoistoka. Značajan je smještaj Žumberka na krajnjem jugoistočnom rubu alpskog prostora, gdje predstavlja tromedju alpskog, panonskog i mediteranskog područja. Osnovu Žumberka čini Žumberačko gorje, koje se u smjeru sjeveroistok-jugozapad pruža u dužini od 40 kilometara. Na sjeveru strmo pada u dolinu Krke, na jugu nešto blaže u Belu Krajinu i Pokuplje, na istoku se blago stepenasto spušta u dolinu Save, dok na zapadu prelazi u Kočevsku zaravan. Najviši dio Žumberačke gore je na zapadnom dijelu, s vrhom Sv. Gerom ili Trdinovim vrhom (1.181 m). Središnji dio, kraška zaravan s nizom proplanaka, duboko usječenim dolinama, ponornicama i spiljama, reljefno je razvijeniji pa stoga pogodniji za naseljavanje. U ovom dijelu Žumberka danas se nalazi niz

najviših naselja u središnjoj Hrvatskoj. Istočni je dio niži i veoma raščlanjen, a obuhvaća područje Samoborske gore s vrhom Japetić (871 m) i Plešivica (780 m) te dolinama rječica Kupčine, Drage, Gradne i Bregane, koje otvaraju prirodne puteve u pokupsku i posavsku dolinu.¹

Žumberačko gorje je, po svojim obilježjima i različitim oznakama koje se ovdje isprepliću, spoj predalpskog, dinarskog i panonskog svijeta. S geoformološkog gledišta možemo razlikovati dva tipa terena. Prvi je kraški, koji uglavnom čine karbonatne stijene. Za taj su teren karakteristične pretežno bezvodne zavale pune uvala, dolina i spilja. Takav je krajolik dominantan u području Žumberačke gore. Drugi geoformološki tip terena predstavljen je aplskom morfologijom, koja je izraženija u reljefu. Njzinu bazu čine dolomiti različite starosti, i razvedenog reljefa s izraženim dubokim dolinama s obiljem vode. Te se karakteristike uglavnom odnose na Samoborsko gorje.

Vlažna klima i umjerene prosječne temperature omogućile su razvoj bujnog vegetacijskog pokrova, šuma i travnjaka. Svi ti prirodni elementi uvjetovali su nastanak i razvoj ljudskog života na području Žumberka.

¹ Lapajne, 1996.

3. Povijesni pregled

Regionalni pojam Žumberak etimološki je u uskoj svezi s imenom jednog od nekadašnjih vlasnika staroga grada žumberačkog. U 15. stoljeću zabilježen je vlasnik grada imenom Schönberg. Ime Žumberak nastalo je zamjenom toga njemačkog imena sa Šumperk ili Šumberk. Izvor naziva ipak je slavenskog, a ne njemačkog podrijetla. Osnovica je *šum*, osobito česta u češkom jeziku (Šumava). Od te je osnovice u njemačkom nastalo Schönberg, a od toga nazad Šumperk i kasnije Žumberak. Naziv Žumberak prihvaćen je to lakše jer je i drugo njemačko ime pod kojim je žumberački stari grad poznat, Sichelberg, imalo sličnu izgovornu vrijednost: Zimberk ili Žimberk. Regionalni pojam potječe od imena grada iz kojega se tim područjem upravljalo, što je, osim jezično, sasvim prihvatljivo i s povijesno-funkcionalnog stajališta jer jezgru regije zaista predstavlja Žumberak grad, odnosno kaštel s pripadajućim imanjem.

U ranoj antici, Latobici naseljavaju predalpski prostor današnje Slovenije, većim dijelom uz današnju granicu s Hrvatskom, tj. područja Dolenjske, Posavja i istočnog dijela Bele Krajine te središnji dio Žumberka na hrvatskoj strani. Nekoliko je pretpostavaka o njihovom naseljavanju: možda su došli zajedno s ostalim keltskim plemenima i u vrijeme rimskih osvajanja bili dominantno pleme na tom teritoriju ili je njihovo naseljavanje rezultat egzodusa helvetskih plemena nakon Cezarovih ratova.

U prvom valu naseljavanja zauzeli su nizinske dijelove (riječne doline uz rijeku Krku, Kupu i Savu), a tek potom goroviti dio Žumberka u području sela Gornja Vas i Bratelji. To potvrđuju i nalazi iz grobova: dok su u dolenjskim grobovima uz antički materijal ranocarskog razdoblja pronalazeni i latenski nalazi, na Žumberku takvih nalaza nema jer su sve istražene nekropole datirane novcem u rasponu od Klaudija do Hadrijana. Latobici su na Žumberku obitavali stotinjak godina – od sredine 1. st. poslije Krista do sredine 2. stoljeća – i njihova je prisutnost bogato dokumentirana specifičnim grobnim oblicima, vrlo karakterističnim keramičkim posudama (žare, lonci) i dijelovima noričko-panonske nošnje. Takvi su grobovi u drugoj polovici 2. stoljeća vrlo rijetki, što upućuje na nestanak Latobika s ovih područja. Razlog tome svakako su Markomanski ratovi i dolazak rimskih legija iz

istočnih provincija koje su prenijele kugu pa se stanovništvo, zbog ratnih opasnosti i razaranja, vjerojatno preselilo u druge dijelove Carstva.²

Nakon Oktavijanova pohoda prema Segestici (35.-33. godine prije Krista), cijeli prostor Panonske nizine uključuje se u Rimsko Carstvo. Oformljenje provincije Panonije daje jači zamah urbanizaciji jer se nakon vojničkih osvajanja počinju graditi veća naselja i prometnice, a gradovi dobivaju status kolonija, municipija. U 1. st. poslije Krista započinje uspon Panonije koji kulminira u flavijevskom razdoblju. Nakon prvobitnog ustrojenja Panonije u jednu provinciju, u Trajanovo vrijeme dolazi do podjele u Gornju i Donju Panoniju, a granica je išla današnjom srednjom Slavonijom, otprilike linijom Blatno jezero-rijeka Sava kod Gradiške. Nažalost, ovo razdoblje prosperiteta ne traje dugo. Već početkom druge polovice 2. stoljeća dolazi do upada Markomana i započinju ratovi koji su po tom germanskom plemenu i nazvani. Osim nevolja izazvanih ratom, dodatni je problem izazvala i epidemija kuge koju su donijeli legionari s istoka, pa je stanovništvo, koje nije stradalo u ratu, nastradalo od te opake bolesti. Nalazi iz grobova pokazuju nam sve promjene koje su se u to razdoblju događale. Dok grobovi iz 1. stoljeća i prve polovice 2. stoljeća obiluju materijalom i pokazuju prosperitet, grobovi iz druge polovice 2. stoljeća vrlo su rijetki. Više je nego očito da dolazi do opadanja civilizacijske razine i da Panonija više nikad nije dostigla taj stupanj razvitka kao u antici.

Unatrag trideset godina arheolozi su započeli sustavne obilaske tog terena. Rezultat takvog rada bilo je otkriće mnoštva vrlo vrijednih arheoloških nalazišta iz različitih vremenskih perioda. No, počeci istraživanja sežu još u drugu polovicu 19. stoljeća. Tako u arhivi Arheološkog muzeja u Zagrebu postoji pismo koje je prvi upravitelj arheološkog odjela Narodnog muzeja, gosp. Mijat Sabljar uputio vlastelinu Ivanušiću u Repišću. Pismo je poslano 19. veljače 1865. godine: *“Vi ste meni u narodnom Muzeju kazali, da ste na Vašem imanju različitih starinskih stvari izkopali, i bili ste tako dobri da ćete njih narodnom Muzeju poklonit. Ja si uzimljem tu slobodštinu Vas Blagorodni Gdne lijepo zamoliti, da bi njih, kod kakve prilike amo otpravite. I ulomci od hrbinah, na kojim je kakav ures, slika ili koje (što?) vrijede, da se u muzeju sačuvaju. Ta Vaša žrtva će se zahvalno primiti, Vaše slavno*

² Gregl, 2009.

ime u muzejski zapisnik uvršćiti i kroz Narodne novine, Domobran i Agramer Zeitung obćinstvu obznaniti.”³

Iz ovog pisma i preostale korespondencije, koju posjeduje arhiv Arheološkog muzeja u Zagrebu, razvidno je da su arheolozi za iskapanje starine s područja Repišća i Sv. Marije pod Okićem znali još u trećoj četvrtini 19. stoljeća. Na arheološke toponime sa Žumberka upozorio je u svojoj raspravi i čuveni otkrivač krapinskog pračovjeka Dragutin Gorjanović-Kramberger 1884. godine. U Mrzlom Polju 1911. godine, župnik Petar Stanić pronašao je novac cara Nerve (vladao 96.-98. godine) te ga poklonio Narodnom muzeju. Navedena nekropola nije pronađena, no sondiranjem je otkriven eneolitički materijal i ranoromanička crkva koja je kasnije iskopana, konzervirana i prezentirana javnosti. Nažalost, ova bogata nalazišta, kao ni druga od ranije poznata nalazišta na Žumberku, nisu stručno istraživana. Ona počinju tek 1982. godine iskopavanjem rimske ranocarske nekropole ispod sela Gornja Vas u središnjem dijelu žumberačke gore. Izuzetak je jedino revizijsko iskapanje Slavenke Ercegović 1961. godine u selu Gornje Malunje, na mjestu gdje su prije stotinjak godina u tumulu prikupljeni halštatski i latenski nalazi iz grobova. Ipak, ovo je istraživanje samo potvrdilo devastaciju ovog nalazišta. Na gradini Grič (Sv. Marija Okička) provedeno je manje sondažno istraživanje 1989. godine, kada su pronađeni fragmenti pretpovijesne i rimske keramike, kao i dio kamenog bedema rimskog refugija sagrađenog na pretpovijesnoj gradini tijekom 4. stoljeća. Prvo istraživanje na nalazištu Budinjak provelo se u svibnju 1984. godine i od tada se ovaj lokalitet sistematski iskopava svake godine s većim ili manjim intenzitetom. Na pretpovijesnoj gradini Kosovac iznad Bregane, Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu 1996. godine proveo je manja pokusna iskopavanja koja su potvrdila da je gradina Kosovac bila naseljena tijekom kasnog brončanog doba.

Većina pretpovijesne građe nije pronađena u stručnim iskopavanjima nego izvan arheološkog konteksta slučajnim nalazima, iako se u nekim slučajevima (Krupače) mogla učiniti i šira rekonstrukcija nalaza.

³ Gregl, 2002: 32-34.

Slika 2. Grobni prilozi iz kneževskog groba na Budinjaku

4. Prapovijest

Žumberačka su prapovijesna naselja ili gradine većinom nastala tijekom kasnog brončanog i starijeg željeznog doba. Žumberačko je područje prepuno toponima: *gradina*, *gradišće*, *gradište*, *gradec*, *gračec*, *budin*. Upravo su takva mjesta vrlo često arheološka nalazišta. Posebice su zanimljiva naselja ili gradine na rubnom pojasu Žumberka. Od Bregane preko Okića do Vivodine zabilježeno ih je više od trideset, što znači da se naselja u prosjeku nalaze na svakih tri do pet kilometara. Spomenut ću samo neka: Kosovac i Podkosovac iznad Bregane (dvojna gradina), Gradišće (selo zapadno od Samobora), Gradec pod Okićem, Gradec na Pleševici iznad Poljanice Okičke, Grič u Svetoj Mariji pod Okićem, Pavlovčani Donji (gradine Majdek i Krč), Gradišće iznad sela Prilipje, Ivančići, Grabara zapadno od

Japetića, Gradišće iznad Noršić Sela, Kičer kraj sela Poklek, Židovske kuće (budinjačka gradina), Novaković Gorica, Brebrovac zvan Grkograd, Bubanović brdo kraj Pećnog, Lović Prekriški jugoistočno od Vivodine, Budim Vivodinski sjeveroistočno od Vivodina i Zorkovac Ljevi.

Dosadašnja saznanja o kulturi kasnog brončanog doba pretežito se temelje na nalazima iz grobova spaljenih pokojnika u žarama, kao i na nalazima iz ostava brončanih predmeta.

Kao naselja ili gradine zabilježeno je više lokaliteta koji se pripisuju kasnobrončanodobnim ili željeznodobnim nekropolama (nađeni slučajnim nalazima prema toponima, probnim iskapanjima, itd). To su: Poklek – položaj gomile, Sveti Mihalj – tumuli se nalaze na padini ispod groblja, Japetić – tumuli, istočno od planinarskog doma, Oštrc – tumuli kraj groblja, Stići – nekropola grobnih humaka, Šiljki – tumuli sjeverno od sela, Pavlovčani.

Pretpostavlja se da se grobišta iz ovog vremenskog razdoblja nalaze na još nekoliko mjesta. To su: Grabarak, Gračac Slavetički, Pećno i Jezernice zapadno od Sočica.

4. 1. Kameno doba

Najznačajniji nalazi iz tog vremena pronađeni su na lokalitetu Podstražnik, poput tipološki određenog musterijenskog strugala i tragova vatre, dok su u podnožju u pleistocenskim močvarnim sedimentima otkriveni skeletni ostaci lovničkih životinja, među kojima su najbrojnije kosti i zubi mamuta.

Iako su zasad podaci za razdoblje mlađeg kamenog doba, neolitika i bakrenog doba-neolitika oskudni, velik je broj posve slučajno pronađenih kamenih sjekira u Žumberku koje svjedoče o gustoći naseljenosti. Poliranje i glačanje kamenih sjekira je tehnološka inovacija neolitika. Sjekire pronađene u Žumberku pripadaju dvama osnovnim tipovima sjekira: plosnatim sjekirama trapeznog oblika i sjekirama-čekićima s otvorom za držak. Oba se tipa

javljaju već u vrijeme neolitika, ali ostaju u uporabi tijekom eneolitika. Tipološki nešto stariji tip jednostavne plosnate sjekire trapeznog oblika javlja se već u ranom neolitiku, dok se čekičaste sjekire s otvorom za držak povremeno mogu naći u kulturama srednjeg neolitika, a znatno su češće u kulturama kasnog neolitika te eneolitika. Samoborske sjekire nije moguće pobliže kulturno i vremenski odrediti jer im nedostaje arheološki kontekst. Ipak, s obzirom da je riječ o bregovitom području bogatom rudama, najvjerojatnije pripadaju eneolitičkim kulturama koje su naseljavale upravo takve prostore.⁴

4. 2. Brončano doba

Ovo doba započinje upotrebom nove legure dobivene miješanjem bakra i kositra. Nakon proteklog, mnogo dužeg kamenog doba, ono je drugo najduže razdoblje prapovijesti. U većim dijelovima središnje Europe počelo je oko 2 300. godine prije Krista.

Rano i srednje brončano doba, prema novijoj apsolutnoj kronologiji srednje Europe, traje oko 1 000 godina i jedno je od najslabije istraženih razdoblja na tlu sjeverozapadne Hrvatske. Stoga su nam nalazi iz tog razdoblja veoma značajni.

Razvijeno brončano doba, osobito kasno brončano doba, odlikuje se širokim rasponom oblika oruđa, oružja i nakita od bronce. Najveći broj nalaza potječe iz ostava i grobišta, a sve veći broj sustavnih istraživanja, osobito naselja, dokazuje postojanje metalurške proizvodnje na pojedinim nalazištima u Europi. Premda u Žumberku, izuzev probnog iskopavanja na Kosovcu pokraj Bregane, nije bilo stručnih iskopavanja iz tog doba, brojnost slučajnih nalaza upućuje na veliku naseljenost tog područja.

Najstariji takav nalaz je brončana sjekira. Podaci o položaju i okolnostima nalaza nisu poznati, poznato je samo da je pronađena u okolici Samobora.

Tip sjekira s rubnim pojačanjima javlja se još u eneolitiku, ali je tipični predstavnik ranog brončanog doba. Razvile su se iz eneolitičkih pločastih sjekira, a dodavanje rubnih

⁴ Gregl, 2002: 34.

pojačanja omogućilo je lakše pričvršćivanje ručaka. Sjekira je određena kao tip Neyruz, a datirana je na kraj 3. tisućljeća prije Krista.

Sljedeći nalaz je bodež pronađen u kamenolomu na potoku Rijeka u blizini ruševina Turna (Podgorje) pokraj sela Sveta Jana. Ovaj triangularni bodež pripada tipu široko rasprostranjenog oružja karakterističnog za ranobrončano doba i čest je prilog ranobrončanih grobova. To je oružje često i bogato ukrašeno. Ovaj primjerak pripada skromnijoj varijanti izrade tog naoružanja. Gotovo identičan nalaz pronađen je u Donjoj Dolini. Vrijeme izrade oba bodeža je između 2000. i 1700. godine prije Krista. Oba primjerka su najstariji metalni arheološki nalazi dosada pronađeni u Žumberku.

Postoji još jedan nalaz iz Svete Jane kojemu se zagubio trag, a zabilježen je u literaturi. Riječ je o narebrenoj igli čunjastog završetka bez glavice koja se vremenski datira na početak kasnog brončanog doba, što znači u 13. stoljeće prije Krista.⁵

Vrh kasnobrončanodobnog plamenastog koplja slučajni je nalaz s padina Velikog Lovnika u samoborskom gorju, a datira se između 13. i 11. stoljeća prije Krista. Prema obliku i profiliranom sječivu, ovaj se primjerak može smatrati starijom varijantom koplja tog tipa. Još jedno brončano koplje pronađeno je i na Gradištu (pokraj Samobora), ali mu se trag zagubio. Po starosti slijedi sjekira iz Svete Jane, koja je pronađena slučajno. Kao i ranije navedeni bodež, pronađena je u kamenolomu na potoku Rijeki (Draga) u blizini ruševina Turna (Podgorje) u Svetoj Jani. Ovakve brončanodobne sjekire sa zaliscima specifični su srednjoeuropski materijal. Prema nalazima iz sjeverne Hrvatske, primjerke sjekira sa zaliscima datiramo između 13. i 11. stoljeća prije Krista. S istog lokaliteta na potoku Rijeki postoji još jedan slučajni nalaz šuplje sjekire (Kelta), koju se, prema njenom obliku i stilskim karakteristikama, može pripisati drugom razvojnem stupnju kasnobrončanog doba, a datira u vrijeme 12. i 11. stoljeća prije Krista.

U blizini ruševina današnjeg grada Podgorja kraj Svete Jane postoji veoma značajno brončanodobno nalazište. Pretpostavlja se da je riječ o mjestu oko Šumskog dvora u Ivančičima, lokaciji koja je zabilježena kao Gradina, a smještena je preko puta razvalina, s druge strane vodotoka.

⁵ Vinski-Gasparini, 1973: 214.

U Jastrebarskom su zabilježena još dva nalaza šupljih sjekira. Pronađeni su u šumi ispod Jaske prilikom gradnje željeznice. Mjesto i okolnosti nalaza nisu poznati. Mlađa sjekira se datira prema obliku i načinu ukrašavanja na prijelaz 10. u 9. stoljeće prije Krista.

Igla s Plešivice s lukovičastom glavicom, zadebljana i narebrena vrata, slučajni je nalaz. Ovaj tip igle široko je rasprostranjen u kulturi polja sa žarama. Ova lukovičasta igla, čiji je zadebljani vrat ukrašen s četiri vodoravna ili kosa polja, datira se u 11. stoljeće prije Krista.

Pokraj župne crkve u samom selu Pleševica pronalazeni su ulomci brončanodobne keramike. Znakovito je da većina tih slučajnih nalaza iz jugoistočnog Žumberka vremenski pripada ranoj fazi kulture polja sa žarama. Nadalje, tu je velika zastupljenost i nalaza latinske kulture. Premda je stanje arheološke istraženosti tog područja nezadovoljavajuće, upravo su lokaliteti koji se mogu povezati s krajem kulture polja sa žarama i halštatskom kulturom najbrojniji te će ubuduće omogućiti značajnija saznanja o životu i velikoj naseljenosti tog područja tijekom prvog tisućljeća prije Krista.

Na položaju Kosovac pokraj Bregane postojalo je kasnobrončanodobno naselje. Naselje je strateški vrlo povoljno locirano, a s naseljem u Svetom Križu na drugoj obali kontrolira glavnu prometnu komunikaciju savskom dolinom i ulaz u Brežička vrata (najuži dio savske doline koji spaja Krško polje u smjeru zapada i dio savske doline koje se s tog mjesta postepeno širi prema istoku). Ovo je nalazište svojom veličinom, položajem i terenskom konfiguracijom sigurno jedno od najimpresivnijih naseobinskih lokaliteta u Hrvatskoj. Najvjerojatnije je riječ o dva naselja. Prvo je bilo na vrhu Kosovac, a drugo je bilo smješteno iznad samog breganskog naselja Trkeši, mjesta koji se naziva Podkosovac. Ako je riječ o jednom naselju, a razdaljina među njima iznosi tristotinjak metara niz padinu, onda je riječ jednom od najznačajnijih naseobinskih kompleksa na širem području. Sav prikupljeni materijal nije s jednog mjesta. Najstariji vjerojatno potječe s mjesta gdje je izgrađen rezervoar za vodu, a nešto niže od tog mjesta prikupljena je keramika, dok je treći, sa samog vrha Kosovca, prikupljen u pokusnim iskopavanjima 1996. godine. Zanimljiva je i njihova datacija.

Prema potonjim iskapanjima na vrhu Kosovca, po keramičkim i metalnim nalazima zaključuje se da je vrijeme izgradnje i početka života na naselju Kosovac početak mlađe faze kulture polja sa žarama, što bi značilo vrijeme oko 1000. godine prije Krista. To potvrđuje i

ukras s ulomka zdjele uvučenog ruba koji se datira u mlađu fazu kulture polja sa žarama sjeverne Hrvatske.

Prema materijalu pronađenom početkom 20. stoljeća, ulomcima keramike, a posebno nalazima lonaca s dvije ručke i fragmentom peke, Kosovac je datiran starijom kulturom polja sa žarama, što odgovara vremenu kraja 13. i početka 12. stoljeća prije Krista.

Fragmenti nalaza nađeni neposredno iznad zaselka Trkeš, osim brončanom, pripadaju i starijem željeznom dobu. Debljina kulturnih slojeva na tom mjestu bila je 1,5 metra.

Najnovija iskapanja na graničnom prelazu Bregana-Obrež u listopadu 2001. godine potvrdila su ranija istraživanja prilikom kojih su pronađeni grobovi.

Bez obzira na to postoje li iznad Bregane dva ili jedno naselje, nedvojbeno je riječ o značajnom i važnom naseobinskom kompleksu. Konačni zaključci o početku i duljini trajanja naseobine moći će se donijeti tek u budućim istraživanjima. To je jedno od nalazišta koje bi moglo dati važne spoznaje i saznanja o naseljima 1. tisućljeća prije Krista.⁶

S nalazišta Grič, Sv. Marija pod Okićem, bilježi se i komad kalupa za lijevanje šupljih sjekira. Kalup je nađen 1987. godine prilikom rekognosciranja terena. Nalaz kalupa za izradu šupljih sjekira potvrđuje metaluršku djelatnost. Kalupi mogu biti izrađeni od kamena, pečene gline i vrlo rijetko od metala. Prema vidljivim tragovima na fragmentu gričkog kalupa, izrađenog od pečene gline, datira se prema kraju brončanog doba.

Ovim nalazom došli smo do posljednjeg razvojnog stupnja kasnog brončanog doba, odnosno 10. i 9. stoljeća prije Krista, koje je na Žumberku dobro dokumentirano na više nalazišta. Pokraj sela Sv. Marija pod Okićem, uz već spomenutu gradinu Grič, postoje još dvije nekropole (iako se navodi kao jedna, zapravo je riječ o dvije nekropole). Na oba mjesta pronalazeni su pretpovijesni i rimski grobovi, no, nažalost, bez sačuvanih grobnih cjelina nema detaljnijih podataka. Prva (zapadno od gradine) je uništena vađenjem kamena, a preko druge (Popov Dol), koja se nalazila dvjestotinjak metara sjeverno od pretpovijesnog naselja i antičkog refugija Grič, je spuznula zemlja. Nažalost, na ovim se nekropolama više ne može istraživati niti je za starije nalaze moguće razlučiti na kojoj su nekropoli nađene. Preostala je

⁶ Vrdoljak, 1996: 179-193.

gradina čije će iskapanje sigurno pokazati dugi slijed naseljavanja na ovom mjestu, a za koje imamo najstarije materijalne dokaze iz vremena kasnog brončanog doba.

Nalazišta Popov Dol i Bregana su iz istog razdoblja. No, najcjelovitiji i najznačajniji nalazi u Žumberku s kraja kasnog brončanog doba pronađeni su u dolini rijeke Kupčine. Još 1898. godine dr. sc. Josip Brunšmid, upravitelj Arheološkog muzeja u Zagrebu i prvi profesor arheologije na Zagrebačkom sveučilištu, objavio je grobne nalaze s položaja Ratičak iz Krupača, gdje su slučajno pronađeni prilikom rigolanja. Premda se za nalaze u Krupačama znalo i ranije, žarni grobovi otkriveni su 1897. godine na brežuljku Ratičku, na istočnoj strani sela. Tom je prilikom nađeno oko dvadesetak posuda koje su se pri vađenju raspale ili su razbijene. Taj je materijal djelomice sačuvan i bez mogućnosti rekonstruiranja grobnih cjelina.⁷

Istovremen je i nalaz groba, naknadno pronađenog desetak kilometara sjevernije u Žamariji. Kada se razmatraju mjesta koja se mogu pripisati nekropolama ovog vremenskog razdoblja, treba spomenuti neke položaje koje dosad nisu sa sigurnošću utvrđeni.

Prvo takvo moguće nalazište je u blizini sela Vrhovčak, sjeverozapadno od Samobora, gdje je pronađeno ognjište i dvije žare, koje su uništene. Drugo je nalazište u dolini potoka Gradna, gdje su pronađene dvije žare i željezni predmeti, no sačuvan je samo jedan nož. Najvjerojatnije je da se keltska nekropola nalazi negdje kraj sela Otruševac blizu Samobora, gdje je 1931. godine otkopano cijelo, kamenom obloženo ognjište sa sedam žara koje su bile pokrivene kamenim pločama. Od željeznih nalaza nađeno je nekoliko noževa i svinutih mačeva.⁸

⁷ Brunšmid, 1898: 137-143.

⁸ Gregl, 2002: 34.

4. 3. Željezno doba

Prvo tisućljeće prije Krista bilo je vrijeme velikih društvenih promjena. Njegov početak pripada kasnom brončanom dobu, dobu koje je obilježila uglavnom jedinstvena kultura polja sa žarama. Promjene u gospodarstvu koje su nastupile na našim prostorima potkraj 9. i početkom 8. stoljeća prije Krista označila je uporaba novog metala – željeza.

Proizvodnja željeza se tijekom 8. stoljeća udomaćila i, uz stočarstvo i poljodjelstvo, postala vodećom granom te obilježila veći dio prvog tisućljeća prije Krista koje nazivamo željeznim dobom. Raslojavanje društva postalo je složenije. Nastala je nova socijalna struktura koja je postala nositeljem razvoja i napretka. Javlja se novi vodeći društveni sloj koji je ujedinio gospodarsku i vojno-političku silu. Najbolje je oslikan u tzv. kneževskim grobovima. Upravo su takvi grobovi pronađeni na dosad jedinom pretpovijesnom nalazištu koje se sustavno istražuje u Žumberku, na Budinjaku, o čemu će biti riječi kasnije.

Na jugozapadnom dijelu Žumberka u selu Draganići, na padini brežuljka zvanog Markova glavica, pronađen je brončani mač s punom kovinskom drškom, tip Mörigen. Nažalost, ne pripada zatvorenoj cjelini nego je pronađen bez popratnih nalaza, odnosno arheološkog konteksta. Potječe iz druge polovine 9. stoljeća ili početka 8. stoljeća prije Krista. Premda podaci o okolnostima ili drugim nalazima s tog položaja nisu poznati, ovaj je nalaz još jedan pokazatelj brojnosti i značaja arheoloških lokaliteta na najjužnijim padinama Žumberka u prvom tisućljeću prije Krista.

Pokraj sela Poklek i Sveti Mihalj pronađene su nekropole s tumulima, ali mnogo manjeg opsega nego one u Budinjaku. Stoga možemo zaključiti da je budinjačka gradina bila glavno željezno naselje u središnjem dijelu Žumberačke gore, blizu kojeg su osnovana i manja središta.

U špilji pokraj sela Cerovica pronađeni su fragmenti keramike koja se pripisuje starijem željeznom dobu, a pronađeni su pokraj izvora koji se nalazi na kraju špilje. Ova špilja i njena bliža okolica zasigurno zaslužuju pozornost arheologa i daljnje istraživanje.

U selu Palovčani nedaleko Jastrebarskog pronađena je keramika, i to 26 fragmenata, pokraj crkve Sv. Pavla te na gradini Majdek koja se nalazi stotinjak metara od crkve. Ti nalazi svjedoče o prisustvu halštatske populacije na tom području. Najzanimljiviji primjerak keramike je čašica, jedini sačuvani fragment rijetke posude koju nazivamo kernos. Takvi primjeri čašica najčešće se datiraju u željezno doba, iako se javljaju i u brončanom dobu.

U posljednjem razdoblju prapovijesti, mlađem željeznom dobu, latenska (keltska) kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj ne pojavljuje se prije 3. stoljeća prije Krista. Pritom su žumberački nalazi, premda oskudni i pretežno slučajni, najizrazitiji pokazatelj keltskih nalaza sjeverozapadne Hrvatske.

U selu Malun potkraj 19. stoljeća pronađeni su grobovi uz cestu Jastrebarsko-Ivanić, a bili su ukopani u halštatski tumul. Keltske nekropole prava su rijetkost u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, stoga je otkriće ove nekropole, gdje su otkriveni keltski paljevinski grobovi, bila prava dragocjenost. Građa je darovana Arheološkom muzeju u Zagrebu, ali bez nalazišnih podataka i bez sačuvanih grobnih cjelina, odnosno konteksta nalaza. Premda malo, groblje je pokazalo da prema tipološkim karakteristikama pronađenih predmeta ovo područje treba vezati uz keltsko pleme Tauriska, čije je glavno područje obitavanja bilo u susjednoj Dolenjskoj. Nalazi se datiraju u 2. stoljeće prije Krista. To je danas najvrednija nekropolska ostavština Latena u sjeverozapadnoj Hrvatskoj.

Na lokaciji Plešivica-Sedlo, prijevoju na cesti koja povezuje gradove Jasku i Samobor preko Plešivice, početkom 20. stoljeća pronađen je novčić koji se čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu. On je pripisan jednom od numidskih kraljeva te datiran u 2. stoljeće prije Krista, što znači još jednu potvrdu keltske prisutnosti u jugoistočnom Žumberku.

U šumi Jami kraj Podgrađa podno Okića 1922. godine pronađena je ostava keltskog novca i zemljani ćup s oko 1600 komada srebrnog novca. Ovaj iznimno vrijedan nalaz datira se u 1. stoljeće prije Krista. Ostava nije u potpunosti sačuvana. Pretpostavlja se da je jedna od kovnica bila u okolini Samobora zbog velike količine pronađenog novca, stoga se on često naziva i *samoborac*.⁹

⁹ Gregl, 2002: 56.

Slika 3. Kneževska zdjelasta kaciga

4.4. Budinjak

Selo Budinjak smješteno je u sjevernom dijelu Žumberačke gore. Nalazi se na nadmorskoj visini od 740 metara, blizu najviše točke na cesti koja preko Žumberačke gore povezuje Zagreb s gradovima Ozljem i Karlovcem. Istočno od sela prostire se zaravan Budinjačko polje. Tu se nalazi velika nekropola grobnih humaka, tumula, s gradinskim naseljem neposredno iznad grobišta. Naselje je izvanredno strateški smješteno na vrhu brijega koji dominira poljem, a s njega je moguće pogledom obuhvatiti sav okolni teren. Okružen je s tri strane vrlo teško premostivim prirodnim strminama, dok je s Budinjačkog polja, pristupačnije strane, opasan s tri reda zemljanih bedema. Ukupna površina naseobinskih kompleksa iznosi oko 40 000 m². Jedna manja sonda na najvišem gornjem platou, premda ispranom od kiše i erozije, otkrila je bogat sloj s mnogo ostatka naseobinske keramike. Prilazni put na gradinu vodio je sa sjeveroistočne strane. Za buduća istraživanja na gradini

vjerojatno će biti zanimljivije utvrde sjeverne, blaže padine, kao i južni dio gradine koji se terasasto spušta do gotovo okomitih stijena s istočne, južne i zapadne strane naselja.

Slika 4. Prikaz tumula nakon iskapanja

Nekropola grobnih humaka nalazi se sjeverno od gradine u Budinjačkom polju i rasprostire se na površini od oko 60 000 m². Geodetskim snimanjem ustanovljen je 141 grobni humak. Tumuli su okruglog oblika različitih veličina, promjera od pet do 20 metara, a visine od 0,5 do 2,2 metara. Većina grobnih priloga pronađenih na budinjačkoj nekropoli pripada starijem željeznom dobu, dok je manji broj nalaza s kraja kasnog brončanog doba. To su fragmenti ili u cijelosti sačuvane brončane i željezne ukrasne igle, fibule, pojasne kopče, brončane i željezne narukvice, nanogvice, željezne, staklene i jantarne ogrlice, polumjesečasta britva, željezna i brončana koplja, noževi, sjekire, kao i uobičajni keramički materijal koji izradom, načinom pečenja i ukrašavanja posuda pokazuje srodnost s halštatskim krugom jugoistočnog alpskog prostora (premda su, a to se posebice odnosi na metalne nalaze, uočljive velike srodnosti sa starijim željeznodobnim grupama srednje Italije).

Pri iskopavanju budinjačkog grobišta svake godine saznavalo se nešto novo: ponekad se to odnosilo na način ukopa na nekropoli, katkada na grobnu arhitekturu ili konstrukciju samih tumula i, na kraju, uvijek na neki novi nalaz ostataka materijalne kulture kakav u ranijim istraživanjima nije pronađen. Istraživanja provedena nakon 1986. godine rezultirala

su otkrićem grobova na ravnom terenu, žarnim grobovima, koji vremenski obilježavaju završetak kasnog brončanog doba te žarnim i skeletnim grobovima na ravnom terenu koji pripadaju starijem željeznom dobu. Višegodišnji rad i uočavanja raznolikosti načina ukapanja pokojnika i grobne arhitekture tumula na nekropoli omogućili su njihovu razdiobu.

Prilikom iskapanja tumula broj 3 pronađeno je deset grobova, među kojima i prvi kneževski grob sa zdjelastom kacigom. Zahvaljujući tako vrijednom otkriću, 1993. godine započelo je istraživanje tumula broj 139. U njemu je otkriven i drugi kneževski grob (grob 6) sa zdjelastom kacigom. Tumul je bio smješten na sjeverozapadnom rubu nekropole grobnih humaka. Promjer mu je iznosio 19 metara, s dva metra visine. Pored kneževskog ratničkog groba pronađeno je još šest ukopa.

Slika 5. Prikaz kneževskog groba pronađenog u tumulu br. 139

Nesumnjivo je da otkriće zdjelastih kaciga u kneževskim grobovima tumula 3 i 139 označava nalaze koji su pobudili posebnu pažnju znanstvene i kulturne javnosti. Njihovo

tehnološko ispitivanje omogućilo je uvid u vrlo složenu tehniku izrade zdjelaste kacige, čime je otvorilo nove mogućnosti raščlambe i precizniju dataciju ove grupe najranijih halštatskih kaciga. Zdjelasta kaciga iz kneževskog tumula 3 datirana je između 800.-730./720. godine prije Krista, dok je kaciga tumula 139 datirana 730./720.-660. godine prije Krista.¹⁰

¹⁰ Škoberne, 1999: 11-107.

Slika 6. Prikaz provincije Panonije

5. Antika

Velike se promjene događaju dolaskom Rimljana u naše krajeve u posljednjim desetljećima 1. stoljeća prije Krista, kada se vojnim pohodom rimskog vojskovođe Oktavijana (kasnije prvog rimskog cara Augusta) od 35. do 33. godine prije Krista rimska vlast širila na područje sve do Save. Najvjerojatnije je tada i širi žumberački prostor bio dio Rimskoga carstva. Budući da je u 1. stoljeću poslije Krista granica Carstva pomaknuta na Dunav, stvorena je nova provincija, Panonija, koja je u početku bila cjelovita, ali ju je car Trajan (98.-117.) podijelio na dva dijela, i to na Gornju i Donju Panoniju. Područje Žumberka ostalo je unutar Gornje Panonije. Iz tog razdoblja potječe manja nekropola od šest tumula u Kozlikovu, a upućuje na postojanje naselja. Na istoj lokaciji pronađen je slabo očuvani kameni nadgrobni spomenik pohranjen u Gradskom muzeju u Jastrebarskom. 1. i 2. stoljeće je razdoblje prosperiteta, a dobro čuvani limes otklanja svaku opasnost od upada barbarskih plemena, pa su naseljavane i nizine. Od 3. stoljeća naziru se prve opasnosti pa naselja sele na vrhove brda, s kojih se lakše mogao uočiti neprijatelj i pripremiti obrana. Najbolji primjer

takve vodoravne stratigrafije može se pratiti kod sela Repišće. Zbog stalne opasnosti od barbara, u 4. stoljeću na brdu Grič kod Novoga Sela Okičkoga izgrađuje se refugij. Gradnja naselja na uzvisinama nastavlja se u srednji vijek, a u ranofeudalnom razdoblju burgovi su zbog opće nesigurnosti građeni na gotovo okomitim liticama. Odličan primjer za to je Okić koji se nalazi iznad Novog Sela. Život se od vremena antike lagano povlači iz ravnice prema sve višim i teže pristupačnim brdima. Međutim, ovu posve logičnu pretpostavku dovodi u pitanje otkriće pet ranocarskih nekropola u središnjem dijelu Žumberka, na uskom prostoru, na nadmorskoj visini od 600 do 800 metara. Ne može se sa sigurnošću tvrditi zbog čega su Rimljani naseljavali taj i danas teško pristupačan kraj. Ovdje je zanimljivo primijetiti kako povijesne okolnosti (kao strah od upada neprijatelja), ali i prirodne datosti (potreba za pitkom vodom, plodnim tlom) određuju stvaranje naselja.¹¹

Dosad registrirana antička nalazišta koncentrirana su na dva mjesta: u središnjem dijelu na potezu Gornja Vas-Bratelji i na sedlu Plešivice te na njezinim južnim obroncima.

U Gornjoj Vasi istražena je srednje velika (64 groba) paljevinska nekropola s vrlo bogatim priložima unutar kamenih konstrukcija. Na pet kilometara zračne linije od ove nekropole nalazi se zaselak Bratelji s čak tri nekropole, i to na lokaciji Ulica, Ilovača i Glavičica, koje su po grobnim oblicima i nalazima identične nekropoli Gornja Vas. Treba napomenuti da se nekropola Bratelji-Glavičica nalazi na oko 800 m nadmorske visine i najviša je nekropola te vrste u Hrvatskoj. Te su četiri nekropole u cijelosti istražene pod rukovođenjem Zorana Gregla. Peta nekropola se nalazi između Gornje Vasi i Bratelja, u selu Mrzlo Polje, gdje je župnik Stanić 1911. godine pronašao i potom poklonio novac cara Nerve Arheološkom muzeju u Zagrebu. Sačuvana je samo kratka opaska „iz rimskog paljevinskog groba u Mrzlom Polju Žumberačkom.“¹² Zbog specifične konfiguracije terena, pregledom nije bilo moguće locirati poziciju nekropole, no probnim sondiranjem otkriven je ranoromanički sakralni objekt veličine 11 x 6 m. Riječ je o jednobrodnoj crkvi s jednom apsidom. Identičan objekt pronađen je u Gorjancima na lokalitetu Gradec nad Mihovim. Oko crkve su pronađeni kasnoantički grobovi, stoga se isto može očekivati i u Mrzlom polju. To bi bilo izuzetno otkriće jer su dosad na Žumberku pronađeni samo paljevinski grobovi iz 1. i 2. stoljeća. Crkva u Mrzlom Polju datirana je u 13. stoljeće, a podigli su je na svom posjedu cisterciti iz Kostajnice.

¹¹ Gregl, 1991: 7-10.

¹² Gregl, 2002: 82.

Druga je veća koncentracija antičkih nalazišta na sedlu Plešivice i na njezinoj južnoj strani. Nalazi na sedlu Plešivice upućuju na postojanje ceste koja je povezivala Samobor i Pokuplje. O kvalitetnoj cestovnoj mreži dovoljno govori miljokaz iz sela Izimlje kod Jastrebarskog te *Rimski Put* kod sela Malinci (između Sošica i Radatovića). Na samom sedlu pronađen je materijal iz 3. stoljeća prije Krista (numidski novac), amuletni prsten iz 1. stoljeća te novac careva Proba, Galerija, Maksimijana, Konstantina I i Konstantina II iz 3. i 4. stoljeća. Na obroncima Plešivice, s njezine južne, sunčane strane, vrlo se intenzivno živjelo kako u prapovijesti, tako i u antici, pa postoji niz naselja ili pojedinačnih nalaza, i to najviše kod Novog Sela Okičkog. U Donjim Pavlovčanima otkriven je kasnoantički refugij, u već spominjanom Repišću rimskodobna nekropola, a u Petrovini brončani ukrasni dijelovi rimskih kola i novac carice Etruscile. Slično je i na obroncima Samoborskog gorja, gdje je slučajnim nalazom pronađeno rimsko koplje i brončana fibula s lokaliteta Herešinec-Jagniće Dol.

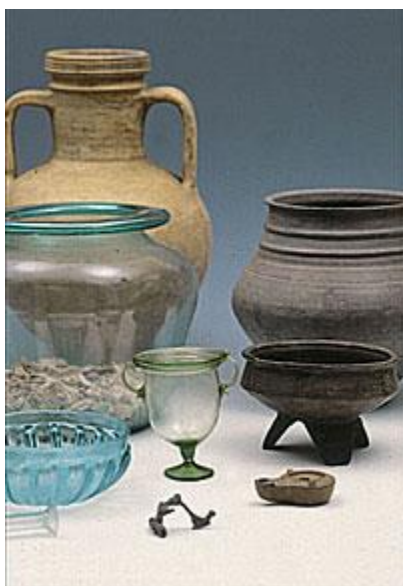
Gotovo sav obrađeni materijal, osim Samobora, sedla Plešivice i djelomično Sv. Marije, pronađen je u grobovima. Paljevinski grobovi iz Gornje Vasi i Bratelja otkriveni su u recentnim istraživanjima, stoga im je poznat i oblik. Tri kasnoantičke grobne cjeline iz Sv. Marije dospjele su u Arheološki muzej kao poklon pa je lako moguće da nisu kompletne, dok o grobnim oblicima nema nikakvih podataka, izuzev groba od rimskih opeka s urezanim križem, slučajno otkrivenog 1952. godine u Novom Selu.

Budući da je na Žumberku autohtoni građevinski materijal kamen i drvo, svi dosad otkriveni grobovi bili su od kamena u tehnici suhozida. Tri su osnovna oblika:

- Grobna konstrukcija je načinjena od četiri okomito zabodene ploče, dok je peta ploča pokrovna. Grobovi su četvrtasti, manjih dimenzija (40 x 40 do 60 x 60 cm).
- Grobna konstrukcija je načinjena od sitnog pločastog kamenja, a kao pokrov služilo je nekoliko većih kamenih ploča. Oblik je kvadratičan i nešto su većih dimenzija (102 x 105 cm).
- Grobna konstrukcija je građena od sitnijeg pločastog kamenja u tehnici suhozida, kružnog tlocrta s kupolom. Većih su dimenzija pa unutarnji promjer iznosi do 200 cm.

Sve žumberačke paljevinske grobove etnički možemo pripisati keltskom plemenu Latobika, koje se postupno romaniziralo, a čije je matično područje bilo u susjednoj Dolenskoj, Posavju i Beloj Krajini. Njihova najvažnija naselja bila su municipijum Neviodunum (Drnovo kod Krškoga) i praetorium Latobicorum (Trebnje), a najveće su nekropole Novo Mesto-Beletov vrt, Verdum pri Stopičah, Ribnica kod Mokrica, itd. Materijal pronađen na tom prostoru vrlo je sličan žumberačkom i pripada istom razdoblju, ali uz jednu razliku. U većim nekropolama u nizini uz rijeke Krku, Savu i Kupu pronalazena je oprema keltskog ratnika s rimskom keramikom. Najbolji primjer za to su već spomenute nekropole Novo Mesto-Beletov vrt i Verdun pri Stopičah. Tako ranih grobova, kao ni keltskog materijala, nema na Žumberku jer su najraniji grobovi u Gornjoj Vasi datirani Kaludijevim novcem. Stoga možemo pretpostaviti da je središnji dio Žumberka naseljavan sredinom 1. stoljeća poslije Krista, i to sa sjevera, iz pravca Neviodunuma. U grobu 29 pronađen je novac cara Hadrijana (117.-138.), stoga se može zaključiti da je sredinom 2. stoljeća poslije Krista prestalo naseljavanje tog dijela Žumberka.

O životu Latobika u Gornjoj Vasi i Brateljima rječito govore i specifični nalazi u grobovima, od kojih su najznačajnije dvije vrste posuda: to su žare u obliku kuće i lonci narebranog i cilindričnog vrata. Žare u obliku kuće javljaju se gotovo isključivo na području gdje žive Latobici, a samo pojedinačni komadi nešto dalje – na lokalitetima Zagreb-Držićeva, u Celju i u Turopolju, selo Odra. Drugi prepoznatljiv oblik posuda su sivi trbušasti lonci čiji su jedini ukrasi jedno ili dva plastična rebra na cilindričnom ili ponekad ukošenom vratu. Iako je riječ o latobiškom proizvodu, zbog jednostavnosti i funkcionalnosti oblika, pronalazeni su i u susjednim lokalitetima, npr. na Drenju, Laduču, Zagreb-Stenjevac, Andautonija, itd. Grob 62 iz Gornje Vasi tipičan je za tu nekropolu i u njemu su pronađene ove dvije vrste posuda te čaša i tanjur kao prilozi.

Slika 7. Nalazi iz rimskih paljevinskih grobova iz 1. i 2. stoljeća

Ostali prilozi u grobovima su uobičajeni, i to su najčešće posude za čuvanje tekućine: vrčevi s jednom ili dvjema profiliranim ručkama, uz koje se obvezno prilaže čaša, a koja može biti položena pokraj vrča ili u njemu. Slijede posude za čuvanje hrane – polukružne sive zdjele ukrašavane nizovima ureza i tanjuri, najčešće razgrnutog oboda i prstenastog dna. Svjetiljke su relativno rijetke i jedini pronađeni pečati proizvođača su FORTIS i IEGIDI.¹³ Od metalnih predmeta uglavnom su ostale sačuvane brončane fibule, i to izrazito profiliranog tipa, a to su najčešće korištene fibule u Panoniji. Neočekivano, velika količina staklenih predmeta, poput ollae, čaše, pehar s dvije ručke, bočice, pronađena je u Gornjoj Vasi. Usprkos fragilnosti i osjetljivosti na transport, odlično su sačuvane. Sve pripadaju sjevernoitalskoj produkciji stakla, a količina te skupocjene robe rječito govori o povoljnom gospodarskom statusu tadašnjih stanovnika Žumberka.

Kasnoantički lokaliteti i nalazi iz 4. i početka 5. stoljeća grupirani su oko Sv. Marije i Popova dola te se djelomično poklapaju s prapovijesnim nalazištima. Riječ je uglavnom o brončanim predmetima: brončani četvrtasti okov, čija je dekoracija izvedena specifičnom tehnikom s učinkom duboreza; lukovičasta fibula koju možemo opisati kao vojničku; pojasni jezičac u obliku amfore, trakaste narukvice ili narukvice ovalnog presjeka, čiji krajevi završavaju u obliku stiliziranih zmijskih glava. Milan Bišćan i Milka Gorjanović, supruga

¹³ Gregl, 2002: 88.

znamenitog geologa Dragutina Gorjanovića-Krambergera, poklonili su početkom 20. stoljeća većinu tih predmeta Arheološkom muzeju u Zagrebu.

Nakon propasti Zapadnog Rimskog Carstva, kroz Panonsku nizinu prolazila su razna plemena germanskog podrijetla, pa tako i Langobardi. Prodrli su čak do Italije, gdje su osnovali svoju langobardsku državu, a dokaz njihove prisutnosti na našem tlu je zlatni prsten iz 6. stoljeća, tzv. arhitektonskog tipa, pronađen slučajno u Samoboru prilikom kopanja bunara 1913. godine.

Iz razdoblja seobe naroda nema materijalnih ostataka koji bi svjedočili o životu na Žumberku sve do 13. stoljeća, kada je izgrađena već spominjana crkva u Mrzlom Polju te utvrde Tušćak, Stari grad Žumberak i Okić.

Slika 8. Nalaz iz paljevinskog groba s Gornje Vasi

5.1. Gornja Vas

Arheološka istraživanja na Žumberku započela su 1982. godine upravo na Gornjoj Vasi. Paljevinska nekropola Gornja Vas jedna je od najznačajnijih nekropola te vrste koje su u novije vrijeme otkrivene na teritoriju sjeverne Hrvatske. Njezina se datacija proteže od klaudijevskog razdoblja do markomanskih ratova, a etnički je pripisujemo plemenu Latobika. Sâm se lokalitet nalazi na zaravni Ravnice, neposredno ispod sela Gornja Vas na nadmorskoj visini od oko 600 metara. Iskopavanjem su istražena 54 groba. Svi istraženi grobovi imali su kamenu konstrukciju pravokutnog ili kružnog tlocrta, a građeni su na tri načina: četiri okomito zabodene kamene ploče činile su pravokutnu, gotovo kvadratnu grobnu komoru, dok je peta ploča bila pokrovná; pravokutna grobna komora zidana je od pločastog kamena, a kao pokrov je služilo nekoliko većih ploča; grob kružnog tlocrta bio je zidan od pločastog kamena u tehnici suhozida i imao je kupolu. Smatra se da je rimskodobno naselje nastalo zbog iskorištavanja rudnih bogatstava te da se održalo u drugoj polovici 1. i u prvoj polovici 2. stoljeća poslije Krista.

Među grobovima s ove nekropole, zbog svojih impozantnih dimenzija te izuzetno brojnih, kvalitetno sačuvanih priloga, izdvaja se grob 36. Pronađen je netaknut, s izuzetkom kupole koja je bila uništena izoravanjem te se stoga lako i precizno može datirati u sredinu 2.

stoljeća poslije Krista. Pripada tipu kružnih grobova bez dromosa koji se javljaju na cijelom području Latobika, ali su ipak nešto rjeđi u odnosu na druge grobne oblike. Žara u obliku kuće i staklena olla rječito govore o tome da su tu bile pokopane dvije osobe (možda bračni par), a bogatstvo priloga upućuje na vrlo dobar ekonomski status tih osoba, možda čak i na neki viši društveni položaj. Novci priloženi kao popudbina datiraju iz razdoblja careva u rasponu od Klaudija do Hadrijana. Iako to ovdje nije slučaj, jer su oba pokopa izvršena istovremeno, ovakve kružne grobnice obično su predviđene za višekratni ukop pa se tako s prednje strane nalaze vrata, kao kod groba 48 iz Gornje Vasi koji je rekonstruiran u lapidariju Arheološkog muzeja u Zagrebu. U hrvatskom dijelu provincije Gornja Panonija registrirano je 58 ranocarskih nekropola sa stotinama grobova, no grob 36 iz Gornje Vasi svakako je, između ostalog i po dimenzijama, najimpresivniji. Kružnog je tlocrta i vanjski mu promjer iznosi 320 cm, a unutarnji na dnu oko 200 cm. Konstrukcija se prema vrhu sužava jer je bio kupolasto nadsvođen, a postoje male nepravilnosti zbog tehnike gradnje i vrste materijala (suhozid, pločasti kamen), tako da tlocrt nije idealna kružnica. Kamene ploče su bile slagane tako da se lice zida nalazi s unutarnje strane dok je vanjska, grublja i neobrađena strana, bila zasuta zemljom pa se pretpostavlja da je grob imao oblik tumula. Gornji dio konstrukcije uništen je izoravanjem i ostalo je sačuvano 7-8 redova kamenja. Budući da se nalazi na blagoj padini, iznosi između 55 i 65 cm visine. Grob nije imao policu koja ponekad služi kao posebno izdvojeno, uzdignuto mjesto za polaganje žare, nego je sav materijal pronađen na dnu groba s izuzetkom dva keramička tanjura koji su poslužili kao poklopci staklenoj okrugloj posudi i staklenoj urni.

Grob je bio bogat priložima tako da je u njemu pronađeno 18 keramičkih, pet staklenih posuda, pet fibula, brončano provjeslo, četiri komada novca, tri plosnata staklena zrnca i čak 148 željeznih zakovica koje su mogle biti na potplatima sandala.

Keramički materijal je dvojake vrste. S jedne strane, tu su žare u obliku kuće i lonci narebrenog vrata koje pripisujemo isključivo Latobicima, dok se s druge strane javljaju oblici kao što su vrčevi s jednom ili dvije profilirane ručke te tanjuri razvrgnutog oboda koji su prisutni u cijeloj Panoniji Superior.

O žarama u obliku kuće dosta je pisano. Po opće prihvaćenom mišljenju, one su izvorni proizvod Latobika te se u susjednim područjima javljaju samo pojedinačno, npr. Zagreb-Držićeva ulica, nekropola Odra u Turopolju, Celje, itd. Brojni primjerci koje čuva Narodni muzej u Ljubljani zacijelo su pronađeni tijekom 19. stoljeća u Neviodunumu i

okolici te su prebačeni u Ljubljano jer u tom razdoblju nije bilo lokalnih muzeja. Primjerak iz groba 36 unikatan je po tome što se s lijeve i desne strane otvora, tj. vrata nalaze urežani likovi koji mogu predstavljati naoružane stražare ispred kuće pokojnika ili možda čak i genije smrti. Žare u obliku kuće iz Gornje Vasi i Držićeve ulice donedavno su bile jedini primjerci s vratima, tj. s poklopcem koji je zatvarao otvor s prednje strane. No, najnovija istraživanja u Sloveniji uz autocestu Zagreb-Ljubljana (lokaliteti Draga pri Beli cerkev i Dvorce pri Mokricah) iznjedrila su još takvih primjeraka. Lonci cilindričnog ili ukošenog vrata također su proizvod Latobika, no zbog svoje funkcionalnosti i jednostavnog načina proizvodnje na brzorotirajućem lončarskom kolu distribuirani su i izvan matičnog područja pa su pronađeni i u rubnim dijelovima Slovenije te u sjevernoj Hrvatskoj, na zagrebačkom području i u Turopolju sve do Siska. Karakteriziraju ih, osim rebara na vratu, ponekad i nizovi ureza na ramenima trbuha i siva boja te činjenica da su uglavnom izrađeni u pravilu «zlatnog reza», tj. promjer trbuha i visine gotovo su identični. Ostali keramički materijal – vrčevi s jednom ili dvije profilirane ručke te tanjuri razgrnutog oboda – lokalne su provenijencije i uklapaju se u sliku ranocarskih nekropola na ovom prostoru. S obzirom na brdovit i teško pristupačan teren, velike količine staklenih predmeta pronađenih na Žumberku predstavljaju iznenađenje. Jedan dio nalaza može se smatrati tipičnom akvilejskom produkcijom, no trbušasta posuda i pehar na nozi s dvije ručkice nemaju direktnih analogija pa ih se može smatrati raritetima. Vjerojatno je riječ o servisu za piće: veća posuda je služila za držanje vina i pehar. Raznovrsnost tipova fibula na cijeloj nekopoli relativno je skromna i svodi se samo na dva osnovna tipa: noričko-panonske s dva diska na luku i fibule izrazito profiliranog tipa, koje su ionako najčešći oblik u Panoniji. Svih pet primjeraka iz ovog groba su brončani, a može se pretpostaviti da su bile proizvedene u Sisciji.¹⁴

¹⁴ Gregl, 2003: 469-473.

6. Žumberačka baština danas – predstavljanje u znanstvenoj i široj javnosti

Jedan od četiri strateška cilja koji su navedeni u Županijskoj razvojnoj strategiji od 2011. do 2013. godine je poboljšati zaštitu okoliša te prepoznatljivost prirodne i kulturne baštine. Iako na području Žumberka postoji nekoliko nepokretnih i pokretnih kulturnih dobara upisanih u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, a među njima je i Arheološko nalazište Budinjak, u Strategiji je jasno navedeno da još uvijek postoji nedovoljna briga za očuvanje identiteta, tradicijskih vrijednosti te neprimjeren odnos građana prema kulturnoj baštini. Strategija pohvalno predviđa mjere očuvanja i ispravne prezentacije, kao i izradu strategija održivog korištenja kulturne baštine kao razvojnog resursa. Ove smjernice Strategije u skladu s ciljevima nekih programa *Obzora 2020*, najvećeg istraživačkog i inovacijskog programa Europske Unije za razdoblje od 2014. do 2020. godine. Provođenje ovih programa uvelike bi revitaliziralo ovo područje. Jedan od njih je *Znanost u i za društvom (Science with and for Society)* čiji je cilj ojačati veze društva i znanosti, učiniti znanost privlačnijom, posebno mladima, potaknuti želju za inovacijama i učenjem, kako bi se stvorio prostor za istraživačke i kreativne akcije. Predviđa uključivanje raznih društvenih subjekata; istraživača, građana, vlasti. Rezultati istraživanja i inovacija zadovoljavaju i društvene izazove, i ovakav pristup znanosti temelji se na uključivanju društva u istraživačke aktivnosti, povećanom pristupu znanstvenim rezultatima, poticanju formalnog i neformalnog obrazovanja te na ravnopravnosti spolova. *Društveni izazovi (Societal Challenges)* još je jedna programska cjelina *Obzora 2020*, s potprogramom Europa u promjenjivom svijetu – uključiva, inovativna i promišljena društva. Reduciranje nejednakosti, siromaštva, socijalne isključivosti, diskriminizacija i rješavanje nezaposlenosti glavni su ciljevi ovog potprograma. Naglasak nije stavljen samo na proivodnju znanja već i na povećanje njegovog društvenog i ekonomskog učinka. To zahtijeva multidisciplinarn pristup, uključujući društvene i humanističke znanosti i informacijske i komunikacijske tehnologije¹⁵.

SWAT analiza¹⁶ pokazuje da žumberačko područje sa svojim karakteristikama

¹⁵ Obzor 2020. <http://www.obzor2020.hr/>

¹⁶ Popović, 2011:194-198

odgovara ciljevima postavljenima u programima, a ostvarenjem tih ciljeva područje bi se uvelike revitaliziralo. Naime, nedovoljan je broj mladog i radno aktivnog stanovništva, posebice žena u najvitalnijim dobnim skupinama, te se nastavljaju negativni demografski procesi. Uzrok tome je vjerojatno nedostatna komunalna infrastruktura i prometna izoliranost Žumberka. S druge strane, Žumberak se nalazi u relativnoj blizini Zagreba i uz hrvatsko-slovensku međudržavnu granicu, što otvara mogućnost za turističko-razvojne projekte. U anketi predstavljenoj u istom radu, ispitanici navode čisti zrak, očuvanu prirodu i mogućnost proizvodnje hrane za vlastite potrebe kao prednosti života na Žumberku. Osim prirodne osnove vrlo pogodne za život, Žumberak ima bogatu kulturno-povijesnu baštinu. Uključivanjem lokalnog stanovništva u istraživanje, očuvanje i predstavljanje te baštine ima velik gospodarski i turistički potencijal koji, ako se njime održivo upravlja, ne mora narušavati prirodna bogatstva Žumberka. U obzir dolaze različiti oblici ekoturizma, razvoj organske poljoprivrede, bavljenje tradicijskim obrtima, izrada suvenira i općenito angažiranje stanovnika u aktivne promotore bogate kulturne i prirodne baštine ovog kraja. Na ovaj bi se način smanjila nezaposlenost i socijalna isključivost, a upoznavanjem s vrijednostima kraja i suradnjom s ustanovama poticao bi se znanstveni i istraživački duh i ojačala bi se veza znanosti i društva. Temelj ovih, nadam se budućih akcija, svakako je Javna ustanova Park prirode Žumberak-Samoborsko gorje, osnovana u rujnu 1999. godine. Kvalitetno izrađena internetska stranica nesumnjivo ima veliku ulogu u promoviranju i privlačenju posjetitelja, stoga je i na stranicama ustanove predstavljen sadržaj i za zaljubljenike u prirodu, avanturiste, ali i ljubitelje kulturne baštine. Raznolikost sadržaja i kombinacija različitih vrsta aktivnosti mogu znatno povećati broj posjetitelja. Naime, posjetitelji kojima je prvotni cilj bio rekreacija mogu se, privučeni radionicama objavljenima na internetskoj stranici, uključiti u neplanirana druga događanja. Stoga je svaka aktivnost usmjerena na promociju i očuvanje kraja svakako za pohvalu, pa tako i uključivanje ustanove u prekogranični projekt sa slovenskim partnerima, djelomično financiran sredstvima Europske unije. Riječ je o projektu *Izvori života*, čiji je osnovni cilj očuvanje malih izvora te zaštita mreže vodnih područja koja su staništa različitih vrsta biljaka i životinja. Tematske staze zasigurno će pridonijeti razvoju turističkih usluga na cijelom području i tako otvoriti mogućnosti za prezenataciju kulturne baštine.

Ovdje ću izdvojiti aktivnosti ustanove kojima je cilj povećati vidljivost baštine u široj javnosti, a koje se najviše provode u jednom od objekata Parka, informativnom i edukativnom Eko centru Budinjak, koji je opremljen izletničkim prostorom. Posjetitelji mogu

pogledati izložbu o arheološkoj baštini ovog zaštićenog prostora te prošetati poučnom *Stazom kneževa i Žumberačkim arheološkim putem*. U izložbenom prostoru nalazi se i kopija kacige "tipa Budinjak", kao i kopije nekoliko keramičkih posuda iz starijeg željeznog doba. Ovdje se odvija i jednodnevni edukativni program *Mladi nadzornik* za djecu osnovnoškolskog i predškolskog uzrasta. Od 2005. godine održavaju se radionice pretpovijesne, rimske, srednjovjekovne i tradicijske žumberačke kuhinje *Tisućljeća kulinarstva*, koje pružaju priliku posjetiteljima da se sami okušaju u pripremanju jela po povijesnim receptima.

Ovakve aktivnosti mogu se prijaviti na i domaće izvore financiranja poput onog Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta koje daje financijsku potporu programima popularizacije znanosti¹⁷, zatim na pozive Ministarstva kulture za predlaganje javnih potreba u kulturi: zaštite i očuvanja kulturne baštine, zaštite i očuvanja pokretnih i nepokretnih kulturnih dobara¹⁸.

Bogata arheološka ostavština razasuta je u nekoliko obližnjih institucija. Tako se u Samoborskom muzeju čuvaju željeznodobni nalazi s nekropole Budinjak, kao i neolitičke sjekire. Novac koji su kovali Kelti po uzoru na grčki, a potječe iz mlađeg željeznog doba, čuva se u Samoborskom muzeju i Arheološkom muzeju u Zagrebu. Ulomci keramičkih posuda iz bakrenog doba nalaze se na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Tako je arheološka građa sa Žumberka predstavljena ne samo u Arheološkoj-geološkoj zbirci Samoborskog muzeja, nego i u izložbama. Naprimjer, izložba *Željezno i rimsko doba na Žumberku / Gornja Vas, 1982. – Budinjak 2002.* u organizaciji Muzeja grada Zagreba i Arheološkog muzeja u Zagrebu gostovala je u Zavičajnom muzeju u Ozlju 2003. godine. Izložba postavljena 2002. godine *Oživljene kulture – Arheološka otkrića na Gorjancima/Žumberku* predstavila je kulturno jedinstvo ovog prostora u vremenima njegova najranija naseljavanja. Suradnja Muzeja grada Zagreba i Arheološkog muzeja u Zagrebu rezultirala je impozantnom izložbom *Žumberak – od prapovijesti do kasne antike*, postavljenom 2002. godine, koja je predstavila značajan doprinos predstavljanju halštatske kulture starijeg željeznog doba. Izložba *Budinjak i Libna: kacige istog ljevača* gostovala je u Zavarovalnici Triglav, Krško, gdje je predstavljen lokalitet Budinjak, nekad dijelom iste kulture, a danas dio različitih geopolitičkih područja. *Budinjak – kneževski tumul*,

¹⁷ Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta. <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=13031>

¹⁸ Ministarstvo kulture. <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=11018>

višemjesečna izložba u organizaciji Muzeja grada Zagreba, u razdoblju 1999./2000. godine upoznala je javnost sa značajnim materijalnim ostacima iz ovog tumula, kao i s pojedinim fazama konzervacije-restauracije kako kod nas, tako i u restauratorskim radionicama Römisch-Germanisches Zentralmuseuma u Mainzu. Ove izložbe, kao i foto-izložbe *Žumberak: 20 godina poslije*, s gostovanjima u Samoboru i Budinjaku, rezultat su sustavnog, dva desetljeća dugog istraživanja arheoloških nalazišta.

7. Zaključak

U dosadašnjem dijelu rada pisao sam o nalazima do kojih se došlo arheološkim iskapanjem i slučajnim nalazima (prilikom oranja, kopnjem temelja, proširivanjem cesta, itd.), a na osnovu tih nalaza pokušavao sam stvoriti sliku o određenom razdoblju, odnosno rekonstruirati sve oblike života tadašnjeg stanovništva. Naravno, ako je nalaza više i ako su oni razovrsni, život tadašnjeg stanovništva se lakše rekonstruira, a u slučaju pojedinačnih i malobrojnih nalaza teže je doći do takvog zaključka. Također su nam važni i pisani spomenici kojih u prapovijesti nema, a koji se javljaju tek u antici, stoga se moramo najviše oslanjati na materijalne nalaze. Takvi su nalazi raznovrsni jer potječu iz svih segmenata života, od svakodnevnih uporabnih predmeta do rijetkih i skupih predmeta. Njihovo je tumačenje otežano jer su oni zapravo nijemi, odnosno, na njima nema nikakvih natpisa koji bi nam dali direktne podatke o sebi i svom vremenu, nego ostaje da se protumače na temelju stilskih karakteristika, analogija ili okolosti nalaženja. Iz tog se razloga ponekad javljaju i razlike u tumačenju namjene određenih predmeta ili njihovoj dataciji.

8. Summary

Žumberak, a mountain range on the Croatian-Slovenian border, is located in the western part of Croatia. Žumberak is bordered by large rivers Sava, Kupa and Krka. Key European transport routes between Central and Southeast Europe pass through their valleys. Žumberak is located on the border of the Alpine, Pannonian and Mediterranean areas.

The name Žumberak originates from 15th century owner of the settlement named Schoenberg. Name Žumberak was created by replacing it with German names Šumperk or Šumberk. Regional term originates from the name of the managing settlement, which is plausible not only from linguistic but also from historical and functional point of view because Žumberak really represents a centre of the region.

The process of settling in this area begins in prehistoric times. Although the data for the period of the Stone Age, the Neolithic and Copper Age - eneolith is scarce, a large number of accidentally found stone axes in Žumberk can confirm population density. The most significant findings from that time were found on the site of Podstražnik, like certain Mousterian scrapers, usually made in same manner, and traces of fire. Settlements were mostly formed during the late Bronze and early Iron Age. Settlements on the border line of Žumberak are especially interesting. There were more than thirty settlements from Bregana across Okić to Vivodina, which means that there was one settlement on every three to five kilometers on average. There hasn't been much research done on the period of the Bronze Age in this area. Therefore, findings from this period are very important and are usually found in graves with urns and from hoards of bronze objects. There were no excavations regarding that period in Žumberk, except trial excavations of Kosovac near Bregana, however, the number of random findings points to great population of the area. The oldest finding from that period is a bronze ax, but it is only known that it was found in the surroundings of Samobor. The use of a new metal - iron introduced changes in the economy that have occurred in late 9th and early 8th century BC. Production of iron through the 8th century became general and along with livestock and agriculture, became the leading branch and marked much of the first millennium before Christ, called the Iron age. Society has become more complex. There was a new social group which became the leader of the development and progress. This new social group united economic and military-political

force. It is best depicted in the so-called princely graves. These graves were found at, for now, only prehistoric site that has been systematically investigated in Žumberak, Budinjak.

In early antiquity, Latobici inhabited prealpine area, that is, the central part of Zumberak. In the first wave of settlement, they inhabited the lowlands (river valleys of the river Krka, Kupa and Sava), and then mountainous part of Žumberak in the village of Gornja Vas and Bratelji. This is confirmed by findings from the graves. Latobici lived on Žumberk some hundred years - from the middle of the 1st century AD to the middle of the 2nd century - and their presence is richly documented by findings in the tombs. Such graves are very rare in the second half of the 2nd century, which suggests the disappearance of Latobici from this region. The reason for this is certainly the Marcomannic wars and the arrival of the Roman legions from the eastern provinces. Legions brought the plague and the population, because of the threat of war and destruction, probably moved to other parts of the Empire. Findings from graves show all the changes that have occurred in that period. While tombs from the 1st century and the first half of the 2nd century are rich with findings and show prosperity, tombs from the second half of the 2nd century are very rare. It is more than obvious that there was a decline and that the area never quite reached the level of development as in antiquity.

9. Popis literature

ARHEOLOŠKI MUZEJ U ZAGREBU

Arheološki muzej u Zagrebu. <http://www.amz.hr/>
(preuzeto 20.09.2013.)

BALEN-LETUNIĆ 1981

Balen-Letunić, Dubravka, "Grobovi kasnog brončanog i starijeg željeznog doba iz okolice Karlovca", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 3. ser. XIV, 1981., str. 11-23.

BOŽIĆ 2002

Božić, Vlado, "Obrambene špilje na Žumberku", *Ekološki glasnik*, god. 10; 3, 2002., str. 11-16.

BRUNŠMID 1898

Brunšmid, Josip, "Groblje sa urnama u Krupačama kod Krašića u Hrvatskoj", *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, 1898., str. 137-143

DUKAT/MIRNIK 1978

Dukat, Zdenka; Mirnik, Ivan, "Skupni nalazi novca u sjevernoj Hrvatskoj", *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 2, 1978., str. 197-208.

GREGL 1991

Gregl, Zoran, *Rimljani u Zagrebu: tragovi Rimskog carstva u gradu i okolici*, L & G [i.e.] Latina et Graeca, Zagreb, 1991.

GREGL 1992

Gregl, Zoran, "Antičko nalazište Repišće kod Jastrebarskog", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* XXIV- XXV, 1992., str. 145-150.

GREGL 1997

Gregl, Zoran, *Rimske nekropole sjeverne Hrvatske*, Arheološki muzej, 1997.

GREGL 2002

Gregl, Zoran; Škoberne, Želimir, *Žumberak: od prapovijesti do kasne antike*, Arheološki muzej, Zagreb, 2002. (katalog izložbe)

GREGL 2003

Gregl, Zoran, "Gornja Vas na Žumberku", *Opvscvla Archaeologica* 27, 2003. str. 469-480.

GREGL 2006

Gregl, Zoran, "Antika na Žumberku", *Hrvatska revija: dvomjesečnik Matice hrvatske* 6; 3, 2006., str. 43-46.

GREGL 2009

Gregl, Zoran, *Žumberak i Latobici: homage jednoj planini*, Arheološki muzej, Zagreb, 2009.

JAVNA USTANOVA PARK PRIRODE ŽUMBERAK – SAMOBORSKO GORJE

Javna ustanova Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje. <http://www.park-zumberak.hr/> (preuzeto 20.09.2013.)

KOŠČEVIĆ 1999

Košćević, Remza. "Nekoliko starih brončanih nalaza iz okolice Samobora", *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 1999.

LAPAJNE 1993

Lapajne, Damjan. "Nova arheološka nalazišta na Žumberku", *Žumberački krijes*, 1993., str. 148-151.

LAPAJNE 1996

Lapajne, Damjan. "Spomenička baština Žumberka", u: Ivan Magdalenić, Milan-Mile Vranešić, Milan Župančić (ur.), *Žumberak: baština i izazovi budućnosti: zbornik u čast 700-te obljetnice prvog spomena imena Žumberak*, Stari grad Žumberak: Odbor za proslavu 700-te godine obljetnice imena Žumberak, Samobor, 1996.

LAPAJNE 2005

Lapajne, Damjan, "Redni broj: 78, lokalitet: Stari grad Žumberak, naselje: Žumberak", *Hrvatski arheološki godišnjak* 2, 2005., str. 157-158.

MINISTARSTVO KULTURE 2015

Ministarstvo kulture. <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=11018> (preuzeto 3.05.2015.)

MINISTARSTVO ZNANOSTI, OBRAZOVANJA I SPORTA 2015

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta. <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=13031> (preuzeto 3.05.2015.)

MUZEJ GRADA ZAGREBA 2013

Muzej grada Zagreba. <http://www.mgz.hr/> (preuzeto 20.09.2013.)

OBZOR 2020. 2015

Obzor 2020: Hrvatski portal okvirnog programa EU za istraživanja i inovacije. <http://www.obzor2020.hr/> (preuzeto 20.03.2015)

POPOVIĆ/RADELJAK 2011

Popović, Ana; Radelj, Petra. "Razvojni problemi pograničnog pojasa Žumberka", *Hrvatski geografski glasnik* 73; 2, 2011., str. 179-199.

RADOVČIĆ/ŠKOBERNE 1989

Radovčić, Jakov; Škoberne, Želimir, *Zagreb prije početka / Najstarija prošlost grada i okolice*, Mladost, Zagreb, 1989.

ŠKOBERNE 1993

Škoberne, Želimir, “Prapovijest na Žumberku”, *Žumberački krijes*, Zagreb, 1993., str. 140-144.

ŠKOBERNE 1995

Škoberne, Želimir, “Grobovi halštatskih kneževa na Žumberku”, *Žumberački krijes*, Zagreb, 1995., str. 172-177.

ŠKOBERNE 1999

Škoberne, Želimir, “Grobovi budinjačkih knezova ratnika”, *Žumberački krijes*, Zagreb, 1999. str. 60-68.

ŠKOBERNE 1999

Škoberne, Želimir, *Budinjak: kneževski tumul*, Muzej grada Zagreba, Zagreb, 1999.

ŠKOBERNE 2004

Škoberne, Želimir, “Redni broj: 48, lokalitet: Budinjak - nekropola, naselje: Budinjak”, *Hrvatski arheološki godišnjak* 1, 2004., str. 105-107.

ŠKOBERNE 2005

Škoberne, Želimir, "Redni broj: 71, lokalitet: Budinjak - nekropola, naselje: Budinjak", Hrvatski arheološki godišnjak 2, 2005., str. 147-149.

ŠKOBERNE 2005

Škoberne, Želimir, "Redni broj: 79, lokalitet: Sveti Križ Brdovečki - nekropola Tursko groblje, naselje: Sveti Križ Brdovečki", Hrvatski arheološki godišnjak 2, 2005., str. 158-160.

ŠKOBERNE 2006

Škoberne, Želimir, "Redni broj: 92, lokalitet: Budinjak - nekropola, naselje: Budinjak", Hrvatski arheološki godišnjak 3, 2006., str. 172-174.

ŠKOBERNE 2006

Škoberne, Želimir, "*Tragovima najstarije kulturne baštine Žumberka*", *Hrvatska revija: dvomjesečnik Matice hrvatske* 6; 3, 2006., str. 34-42.

ŠKOBERNE 2007

Škoberne, Želimir, "Redni broj: 80, lokalitet: Budinjak - nekropola, naselje: Budinjak", Hrvatski arheološki godišnjak 4, 2007., str. 187-189.

ŠKOBERNE 2008

Škoberne, Želimir, "Redni broj: 104, lokalitet: Budinjak - nekropola i gradinsko naselje, naselje: Budinjak", Hrvatski arheološki godišnjak 5, 2008., str. 247-250.

ŠKOBERNE 2009

Škoberne, Želimir, "Redni broj: 123, lokalitet: Budinjak - nekropola, naselje: Budinjak", Hrvatski arheološki godišnjak 6, 2009., str. 235-238.

VINSKI-GASPARINI 1973

Vinski-Gasparini, Ksenija, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Filozofski fakultet, Zadar, 1973.

VIRI ŽIVLJENJA 2013

Viri življenja. <http://www.virizivljenja.si/default.asp>
(preuzeto 20.09.2013.)

VRDOLJAK 1996

Vrdoljak, Snježana, "Prapovijesno naselje na Kosovcu kod Bregane", *Opvscvla Archaeological* 20, Zagreb, 1996., 179-193.

ZAGREBAČKA ŽUPANIJA 2013

Županijska razvojna strategija Zagrebačke županije od 2011. do 2013. godine. Objavljena u službenom glasilu Glasnik Zagrebačke županije broj 11, godina XVI. Preuzeto sa stranica Zagrebačka županija 20. rujna 2013.
http://www.zagrebacka-zupanija.hr/static/files/misc/skupstina/glasnik11_2011_strategija_2011_2013.pdf (preuzeto 20.09.2013.)

ŽELLE 2006

Želle, Morena, "Redni broj: 91, lokalitet: Budinjak - kapela sv. Petke, naselje: Budinjak", Hrvatski arheološki godišnjak 3, 2006., str. 170-172.

ŽELLE 2006

Želle, Morena, "Redni broj: 95, lokalitet: Spilja Židovske kuće, naselje: Cerovica", Hrvatski arheološki godišnjak 3, 2006., str. 179-180.

ŽELLE 2008

Želle, Morena, "Redni broj: 111, lokalitet: Spilja Hrenov grič, naselje: Obrež Vivodinski", Hrvatski arheološki godišnjak 5, 2005., str. 264-266.

10. Slike

Slika 1. http://www.speleo-klub-samobor.hr/grafika/karte/karta_v.jpg

Slika 2. <http://www.mgz.hr/UserFiles/image/zbirke/Pretpovijesna-3.jpg>

Slika 3. <http://www.mgz.hr/UserFiles/image/izlozbe/Budinjak-i-Libna-4.jpg>

Slika 4. http://udruga-kameleon.hr/IMG/jpg/zumberak13_park_prirode_400.jpg

Slika 5. <http://www.mgz.hr/UserFiles/image/izlozbe/Budinjak-i-Libna-2.jpg>

Slika 6. <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/7/7b/Pannonia01.png/300px-Pannonia01.png>

Slika 7. <http://www.culturenet.hr/default.aspx?id=29160>

Slika 8. http://www.park-zumberak.hr/destinacije/mrzlo_polje_gornja_vas.html